

S. IRENA POTOČNIK OCD

Dostojevski o veri, upanju in ljubezni

»Za zdaj pa ostanejo vera, upanje, ljubezen, to troje. In največja od teh je ljubezen« (1 Kor 13,13). Dotikamo se področja teologije, ki jo je čudovito razvil sv. Pavel. Področje, o katerem je bilo zapisanega toliko lepega. Ko premišljam, kako bi dodala drobtinico k čudovitemu zakladu Cerkve in njenega izročila, mi prihaja na misel Pavlova spodbuda »*Neprenehoma molite*« (1 Tes 5,17) in z njo »*Neprenehoma ljubite*«. Življenje po krepostih *vere, upanja in ljubezni* je tako po eni strani priprava na molitev, po drugi pa je življenje po krepostih tista nenehna molitev, ki jo priporoča sv. Pavel. Ljubezen je gonilo molitve, njeno središče in hkrati sad. Je pa tudi jedro vsakega dejanja in sploh vsega. Saj je brez ljubezni vse nič.

Sv. Terezija Ávila zelo pogosto poudarja, kako pomembna je medsebojna ljubezen. »Preden bom obravnavala notranje življenje, tj. molitev, naj vam povem nekaj o tem, kar mora upoštevati vsak, kdor hoče hoditi po poti molitve. Ti nasveti so tako pomembni, da bo krepko napredoval v službi Gospodu, kdor jih bo poslušal, pa čeprav ne bi prišel do visoke kontemplacije, brez tega pa kontemplacije sploh ne bo dosegel. /.../ Le o treh točkah bom govorila obširno, ker so omenjene tudi v konstitucijah; zelo važno je, da spoznamo, kolikšnega pomena je, če se teh točk držimo; le tako bomo ohranile tisti notranji in zunanji mir, ki nam ga je Gospod tako toplo priporočil. Prva točka se tiče medsebojne ljubezni, druga ločitve od vsega ustvarjenega, tretja pa prave ponižnosti – ta tretja točka je glavna in obsega tudi drugi dve, čeprav sem jo navedla kot zadnjo. Kar se tiče prve točke, močne medsebojne ljubezni, je zelo veliko odvisno od slednje; ni težave, ki je ne bi z lahkoto prebrodili tisti, ki se med seboj ljubijo; moralo bi biti res kaj hudega, da bi bili užaljeni. Če bi se svet držal te zapovedi, kakor se je

moramo držati, bi to po mojem mnenju zelo olajšalo upoštevanje tudi drugih zapovedi; ker pa storimo tu zdaj preveč, zdaj premalo, se je nikoli ne držimo v popolnosti.«¹ Tako pravzaprav ponavlja Jezusovo novo zapoved, ki jo je dal svojim učencem: »*Kakor sem vas jaz ljubil, tako se tudi vi ljubite med seboj!*« (Jn 13,34). Med drugim lahko dodam, da sama sv. Terezija in mnogi drugi svetniki, ki so bili deležni velikih milosti v molitvi in so hodili po vrhovih mističnega življenja, niso bili spoznani za svetnike zaradi te izjemne poti, marveč ker so izjemno živeli kreposti vere, upanja in ljubezni. Prav te kreposti so tisti sijaj, ki odseva iz življenja svetnikov, da so lahko opojni vonj matere Cerkve, ki priteguje mnoge duše v svoje naročje in s tem v življenje Troedinega Boga.

Sv. Terezija Deteta Jezusa nas spodbuja: »Ah, če bi vse slabotne in nepopolne duše čutile, kar čuti najmanjša vseh duš, duša vaše male Terezije, niti ena ne bi obupala, da ne bo dosegla vrhunca gore ljubezni, ker Jezus ne zahteva velikih dejanj, ampak samo prepustitev in hvaležnost ... Jezus ne potrebuje naših del, ampak samo našo ljubezen ...«² A svetnica ve tudi to, da ljubezen dokažemo le z deli, zato je vedno ljubila z zaupljivostjo majhnega otroka, vsega predanega Očetovi ljubezni, a hkrati hrabrega vojaka, ki ljubi preko sebe in daje svoje življenje za svoje prijatelje.

Premišljevanje o krepostih bom v nadaljevanju razvila ob F. M. Dostojevskem, ker sem ugotovila, da v slovenski filozofiji nekateri avtorji njegova literarna besedila (brez ozira na širši kontekst) uporabljajo za zagovor nihilističnih tez, ki človeka zapeljujejo v egoizem in brezboštvo, kar človeka naposled lahko pripelje v obup in nesmisel. In vse to je velika skušnjava našega časa.

Fjodor Mihajlovič Dostojevski

Dostojevski v svojem literarnem ustvarjanju, a tudi v iskanju ter upodabljanju Kristusovega obličja stopa pred nas kot krščanski mislec, kot teolog, kot pričevalec, ki je v svojem času in prostoru sporočil »veselo novico« na svojevrsten, njemu lasten in doživet

način. Nihče ne more govoriti o tistem, česar ne pozna. O tem temeljnem izkustvu, ki je podlaga vsakršnega govora o Bogu, zaslužni papež Benedikt XVI. zatrdi: »Mi smo spoznali ljubezen, ki jo ima Bog do nas, in verujemo vanjo (prim. 1 Jn 4,16). *Mi smo verovali v božjo ljubezen*. Tako more kristjan izraziti temeljno odločitev svojega življenja. Na začetku kristjanovega bitja ni neka etična odločitev ali velika ideja, ampak srečanje z nekim dogodkom, z neko Osebo, ki daje njegovemu življenju novo obzorje in s tem njegovo odločilno usmeritev.«³ Izkustvo je podlaga in tudi vsebina tega, o čemer premišljujemo, govorimo, kar torej zaposluje naš um in naše srce. Čeprav Bog govori v razodetju, Božji besedi, zapisani v Svetem pismu, pa govori vsakemu človeku tudi osebno. In ob tem govoru – pogovoru, sobivanju, ki ga Bog želi podariti sleherniku, pričakujoč le vero in zaupanje – se nam podarja. Človek se ob sprejetju njegove besede in njenem uresničevanju vse bolj upodablja po Kristusu. In tako postaja priča, postaja Božja navzočnost v svetu, sijanje njegove lepote in govor resnice v ljubezni Svetega Duha. Papež Benedikt XVI. pravi: »Ta pot se začne s krstom (prim. Rim 6, 4), po katerem smemo Boga klicati Oče, in se konča s prehodom skozi smrt v večno življenje, ki je sad vstajenja Jezusa, Gospoda. On je hotel z darom Svetega Duha pritegniti v svoje veličastvo vse, ki vanj verujejo (prim. Jn 17,22). Izpovedovanje vere v Trojico – Očeta, Sina in Svetega Duha – ustreza verovanju v enega Boga, ki je ljubezen (prim. 1 Jn 4, 8): verujemo v Očeta, ki je za naše zveličanje v polnosti časa poslal svojega Sina; verujemo v Jezusa Kristusa, ki je v skrivnosti svoje smrti in svojega vstajenja odrešil svet; verujemo v Svetega Duha, ki Cerkev skozi stoletja vodi v pričakovanju ponovnega Gospodovega prihoda v slavi.«⁴

O Dostojevskem smemo na podlagi njegovih zapiskov in pisem, pa tudi slovstvenih del reči, da je bil deležen tega Božjega življenja. Pisano je, da »*nihče ne more reči Jezus je Gospod, razen v Svetem Duhu*« (1 Kor 12,3). Dostojevski izpoveduje svojo vero, še več, zanjo pričuje. Ne poznamo vsega njegovega življenja, moremo pa iz njegovih del izluščiti vsaj delčke njegovega verovanja in tako v Dostojevskem prepoznavati tudi kristjana, brata po veri. Skupaj z H. de Lubacom lahko

rečemo: »Dostojevski je oboje, globoko človeški, human (ne recimo humanističen – beseda bi bila dvoumna) in globoko krščanski genij, in sicer eno v moči drugega. /.../ Njegovo krščanstvo je pristno, na dnu je to evangelijsko krščanstvo, in prav to krščanstvo poleg njegove nezaslišane psihološke nadarjenosti daje tolikšno globino njegovemu gledanju na človeka. Gledal je Kristusovo luč.«⁵

Vera

Izpovedovanje vere izhaja iz naše izkušnje, iz srečanja s Kristusom. Takšen dogodek je milostni trenutek, *kairos*, v katerem slavimo Očeta in Sina in Svetega Duha. O tem milostnem trenutku glede na večno življenje beremo v okrožnici *Rešeni v upanju* papeža Benedikta XVI.: »Večno življenje je vznemirljiva, nezadostna beseda. Kajti pri besedi 'večno' mislimo na neskončnost, ta nas prestraši. Pri življenju mislimo na življenje, ki ga izkušamo, ki ga ljubimo in ga ne bi radi izgubili in ki nam je hkrati vedno znova bolj muka kakor izpolnitev, tako da si ga z ene strani želimo in ga hkrati vendar nočemo. Samo poskusiti moremo iz časnosti, v katero smo ujeti, zamišljati si in slutiti, da večnost ni vedno nadaljujoča se zapovrstnost koledarskih dni, marveč nekaj takega kakor izpolnjeni trenutek, v katerem nas zajema celota in mi zajemamo celoto. To bi bil trenutek potopitve v ocean neskončne ljubezni, v katerem ni več časa, ni nobenega prej in potem. Lahko samo poskušamo misliti, da je ta trenutek življenje v polnem smislu, vedno novo potapljanje v prostranstvo bitja, medtem ko nas veselje preprosto prevzame. Tako to izraža Jezus pri Janezu: 'Spet vas bom videl, in vaše srce se bo veselilo, in vašega veselja vam ne bo nihče vzel'« (Jn 16,22).⁶ Take in podobne trenutke pa lahko doživi tudi človek, ki se osebno še ni srečal s Kristusom. Lahko zazna, da je v teh trenutkih do konca izpolnjen, in lahko si misli, da ne potrebuje ničesar več. Uživa te trenutke večne sreče, a morda ne ve, da se za njimi skriva Darovalec, ki daje veselje svoji mali »stvari«, ker želi, da bi bila srečna. Ker jo neskončno ljubi. Želi pa dati še več, ne želi, da se človek ustavlja pri

daru (ki je v našem primeru ta milostni trenutek), ampak želi, da se ozre k samemu Darovalcu, ki dar neskončno presega. Resnično, kar »oko ni videlo in uho ni slišalo in v človekovo srce ni prišlo, kar je Bog pripravil tistim, ki ga ljubijo« (1 Kor 2,9).

V nadaljevanju bomo videli, da je nekaj podobnega doživljal tudi Dostojevski. Že v otroštvu se je srečal z vero kot pravoslavni kristjan. Vendar o njem pravi H. de Lubac: »Do kaznilniških let ni videti, da bi bil Dostojevski bogoiskatelj, vsaj ne zavestno: ni se še osebno srečal s Kristusom. *Sto štiri zgodbe Stare in Nove zaveze* so bile lepa knjiga za njegovo otroštvo, toda ko ga aretira carjeva policija, že dolgo ni več otrok.«⁷ Dostojevski je bil zaradi političnega delovanja v nemirnih časih v Rusiji obsojen na prisilno delo v Sibiriji. Ohranjenih je nekaj pisem, ki si jih izmenjuje z bratom in v katerih ga prosi za knjige; prav tako pa izvemo tudi iz njegovega romana *Zločin in kazen*, da je bila edina literatura, ki je bila jetnikom na razpolago, evangelij, ki je od takrat Dostojevskega ves čas spremljal. Iz njegovih pisem je tudi razvidno, da je, kakor pravi o njem H. de Lubac, »v kaznilnici srečal Kristusa. To je odločilno dejstvo, brez katerega si njegovega dela ni mogoče razložiti. Še bo grešnik. In poznal bo muke dvoma. To ve vnaprej in nima upanja, da bo došel do miru preprostih vernikov. Prav to razlaga v zelo ganljivem pismu – prvem po svoji osvoboditvi –, naslovljenem na gospo von Wisine: 'In vendar mi Bog pošlje včasih minute popolne notranje vedrine. V takih minutah sem v sebi sestavil veroizpoved, v kateri je vse svetlo in sveto. Ta veroizpoved je zelo preprosta, tukaj je: verovati, da ne obstaja nič lepšega, globljega, simpatičnejšega, razumnejšega, pogumnejšega in popolnejšega kakor Kristus, in ne samo, da ne obstaja nič boljšega, ampak – si rečem z ljubosumno ljubeznijo – nič boljšega tudi ne more obstajati. Še več: če bi mi kdo dokazal, da je Kristus zunaj resnice, če bi bilo stvarno ugotovljeno, da je resnica zunaj Kristusa, bi bil raje ostal s Kristusom kakor z resnico'.«⁸

Tu postavi Dostojevski pravzaprav absurdno trditev, da se raje odpove resnici kakor Kristus, če bi se pokazalo, da je Kristus zunaj področja resnice. Tu govori bolj njegovo srce kakor njegov um, tu govori v moči vere, podobno kakor je zapisal Blaise Pascal svojo

izpoved v pomnik: »Bog Abrahama, Izaka in Jakoba, ne pa Bog filozofov in učenjakov.« Gre za razlikovanje med »Bogom razuma«, med tistim, do kamor lahko seže naša refleksija, naš um, in osebnim Bogom, ki pomeni srečanje z osebo, s sogovorncem, ki je z menoj v nekem odnosu. Filozofija težko izstopi sama iz sebe, človek se sicer z mislijo dviguje, na svojih vrhovih celo nad svojo misel, ter razumeva paradoksnost in absurdnost, vsa ta nasprotja pa združuje v sebi, a ne more se v tem dvigniti nad in iz samega sebe, če ostaja na ravni refleksije in razumskega motrenja. Toda razodetje, tudi osebno srečanje s Kristusom, je izkustvo, izkustvo vere, ki razumu odpre nove razsežnosti, hkrati pa spremeni celotno človeško bitje.

Ne želim zmanjševati veličine filozofske misli, ki more tako prodorno pronicati skozi različne pore življenja in odkrivati najgloblje skrivnosti človeškega bitja ter razkriti toliko lepega o stvarstvu in Bogu. Saj je vendar skozi stoletja pomagala graditi teološko misel in bila podlaga velikih duhovnih mojstrov. Želim pa pokazati, da sama filozofska misel ne more v polnosti zadovoljiti človeka, ker je ustvarjen za več. Ustvarjen je za Boga, ki je Ljubezen. Če se le ozremo na sv. Avguština, ki je na koncu vseh svojih iskanj dejal, da je človekovo srce nemirno, dokler ne počije v Bogu, in na sv. Tomaža Akvinskega, ki je spričo evharistične skrivnosti imel vse svoje filozofsko-teološko delo za kupček slame ... Poslušajmo, kaj sam pravi, ko se 6. decembra 1273 vrača od obhajanja evharistije: »Vse, kar sem napisal, se mi zdi kakor slama v primerjavi s tem, kar sem videl in kar mi je bilo razodeto.«⁹

Ozrimo pa se še na očaka Abrahama (1 Mz 22,1–19), da bomo lahko globlje prodrli v skrivnost vere. Jasno nam je, da je to, kar je Bog v njegovi visoki starosti želel od njega, nekaj povsem absurdnega: naj namreč daruje svojega dolgo pričakovanega edinca, ki mu je bil obljubljen prav od Boga. S. Kierkegaard v delu *Strah in trepet* razvije refleksijo na to temo in prav zagotovo ne pravi zaman, da je vera paradoks in »da se začne tam, kjer se mišljenje neha«.¹⁰ Vendar moramo biti tukaj previdni, kajti ne govorimo o tem, da Abraham ni uporabljal svojega razuma, nasprotno, ta mu je bil nujno potreben. Gospodova beseda se naslanja na našo mi-

sel, govorjeno besedo lahko zares sprejmemo le, ko jo razumemo. Zaslužni papež Benedikt XVI. čudovito razmišlja o človeškem razumu in človekovi svobodi glede na njuno uresničevanje: »Da, razum je velik Božji dar človeku in zmaga razuma nad nespametjo tudi cilj krščanske vere. A kdaj razum resnično vlada? Ko se loči od Boga? Ko je postal slep za Boga? Ali je logika znanja in moči že ves razum? Če razvoj, da bi bil res razvoj, potrebuje moralne rasti človeštva, potem mora tudi logika znanja in moči biti prav tako nujno dopolnjena z odprtostjo razuma za rešilne sile vere, za razlikovanje dobrega in zla. Razum postane človeški le, če more volji pokazati pot, in to zmore samo, če vidi onkraj sebe. /.../ Zato razum potrebuje vero, da bi povsem prišel sam do sebe: razum in vera potrebujeta drug drugega, da bi izpolnila svoje pravo bistvo in svoje poslanstvo.«¹¹ Ne gre torej za zanemarjanje razuma, nasprotno, gre za potrjevanje, dvigovanje in prešinjane razuma ob srečevanju z Božjo besedo. To srečanje z Besedo pa preobraža naše misli in jih uravnava po sebi, če svobodno privolimo vanjo. »Dana privolitev torej vključuje, da tedaj, ko verujemo, prostovoljno sprejmemo celotno versko skrivnost. Za njeno resničnost pa jamči Bog sam, ki se razodeva in omogoča, da spoznamo njegovo skrivnost ljubezni.«¹²

Dostojevski v svojih delih razkriva, da morejo zares vzvišene reči in skrivnosti nebeškega kraljestva razumeti preprosti, mali, ubogi, ki jih blagruje Jezus v evangeliju. O Dostojevskem tako pravi H. de Lubac: »Ali ni očitno, da tisto, kar ima za najboljše v svojem sporočilu, zaupa otrokom, ženam iz ljudstva, nevednim, neizobraženim, ljudem, ki so blizu naravi in ki v njih znanje še ni uničilo prvotne spontanosti?«¹³

To ne pomeni, da samo neizobraženi, otroci ali žene, ki jih vidimo z rožnim vencem v rokah, lahko verujejo. Daleč od tega. Ko Jezus blagruje uboge, pričakuje nekaj drugega. Pričakuje naravnost srca na Boga. Uboštvo v duhu, ponižnost, odprtost za dobroto, za to, kar je lepo, kar je dobro in sveto.

Literarno ustvarjanje Dostojevskega je bilo njegov izraz misli, čutenj, hrepenenj, iskanj in je kot pričevanje sprožilo pri ljudeh tedanjega časa najrazličnejše odzive. Večkrat je bil deležen nera-

zumevanja: »Poslušajmo naposled njega samega! Malo pred smrtjo je v svojo beležnico kot odgovor na kritike, ki so se nanašale na njegov zadnji roman, na Brate Karamazove, zapisal: Norčujejo se iz mojega mračnjaštva in nazadnjaštva moje vere. Ti bebci sploh ne razumejo tako hude tajitve Boga, kakor sem jo jaz izrazil ... Na to daje odgovor celoten roman. V vsej Evropi ni najti tako silovito izraženga ateizma. Torej ne verujem v Kristusa in ga ne izpovedujem kakor otrok, moj hozana je šel skozi mučilnico dvoma.«¹⁴

Vera Dostojevskega se je, kakor je razvidno iz njegovih besed, čistila v dvomu in strahovih. Čeprav vse največje stvari zaupa otrokom in nevednim, tu zatrjuje, da vere ne izpoveduje kot otrok. Kaj je njegovo sporočilo in pričevanje, če ne to, da je po dolgih letih iskanja, dvoma in tavanja vzkliknil podobno kakor sv. Avguštin: »Pozno sem te vzljubil, Lepota, večno davna, večno nova, pozno sem te vzljubil!« in zapel »hozana« s svojim literarnim ustvarjanjem. Najbolj je to izraženo v zadnjem romanu Bratje Karamazovi, v katerem je po svojih literarnih junakih izpričal svojo odraslost in zrelost v veri, ki sicer ostaja preprosta, otroško enostavna, žensko predana, a je hkrati viteško izbojevana in moško trdna. Vsa ta iskanja, celo dvomi in negotovosti, pa so po besedah Benedikta XVI. pravzaprav nekakšna predigra veri, saj so pot, ki vodi do skrivnosti Boga.

Upanje

Upanje je za vero druga teologalna krepost, je del razsežnosti bivanja v veri, je dar in hkrati priborjena resničnost. Nanaša se na razum, na voljo, na srce. Na razum, kolikor gre za vsebino, na voljo, kolikor gre za eksistencialno razsežnost vztrajnosti, ustavljanja ob nečem, in na srce, kolikor je to kraj izvira bitja in življenja, ki more biti utemeljeno v ljubezni kot tretji kreposti. »*Upanje pa ne osramoti, ker je Božja ljubezen izlita v naša srca po Svetem Duhu, ki nam je bil dan*« (Rim 5,5). Po moči Svetega Duha se mora torej ohranjati upanje, ki pomeni zaupnost in je hkrati preroški pogled onkraj, ki

vidi to, česar še ni, oziroma upa, kjer ni več možnosti za nikakršno upanje. Moramo pa biti pozorni na to, »da upanja ne pojmuje kot človeško gotovost v prihodnje odrešenje, kot neko pasivno pričakovanje nečesa, kar je bilo že predvideno in kar se mora na vsak način zgoditi. To vključuje tudi zmanjšanje naše odgovornosti v odnosu do prihodnosti zgodovine. Zaupanje v neskončno Božjo ljubezen v Kristusu je sicer res duša krščanskega upanja, nikakor pa ne izključi naše odgovornosti, ampak jo še radikalizira v dialogu z Bogom ljubezni. To, kar ima v upanju značaj medsebojnega odnosa z Bogom, ni preprosto pričakovanje (čakanje), ampak zaupanje. Zaupati namreč pomeni ne le predati se, ampak odpraviti se na pot v prihodnost, ki jo upanje kaže (prim. 1 Mz 12,1–4; 15,1–6).«¹⁵

Upanje je bivanjska naravnost vztrajnosti v možnosti, ki se more uresničevati le z lučjo vere in ognjem ljubezni. Največja in najtežja nezmožnost, nemoč, nič, je za človeka smrt, ki je nasprotje življenja. Je najbolj tuja, nedomača, ker je zanikanje celotnega človeka, vsega, kar ima, in vsega, kar je. In je neizogibna. Upanje pa se veže v njeno želo s svojo celovito pritrditvijo življenju in je tisto, po čemer more razum gledati onkraj in verovati v resničnost novega življenja in novega sveta. V luči vere v Jezusa Kristusa, v njegovo smrt in njegovo vstajenje more tako verujoči premagati naravni strah pred smrtjo, ki je človeku lasten, in tako živeti življenje v upanju, veselju in miru.

Če se za trenutek pomudimo v času zgodnjega krščanstva, lahko iz umetnosti, ki je takrat nastala, prepoznamo globok smisel kristjana tistega časa za razumevanje *kerigme* (torej oznanila o Kristusovi smrti in vstajenju) v povezavi s filozofijo. »Kristusov lik je na zgodnjekrščanskih sarkofagih razložen predvsem v dveh podobah: to sta filozof in pastir. Filozofije tedaj niso pojmovali kot težavne akademske discipline, kakor se predstavlja danes. Filozof je bil marveč tisti, ki je moral učiti bistveno umetnost: umetnost biti na pravi način človek, umetnost živeti in umreti. Ljudem je seveda že zdavnaj postalo jasno, da so mnogi od tistih, ki so hodili okrog kot filozofi, kot učitelji življenja, bili le šarlatani, ki so si s svojimi besedami služili denar in o resničnem življenju niso imeli

prav ničesar povedati. Toliko bolj so iskali pravega filozofa, ki bi resnično mogel pokazati pot k življenju. Ob koncu tretjega stoletja prvikrat v Rimu na otroškem sarkofagu v povezavi z obuditvijo Lazarja srečamo lik Kristusa kot resničnega filozofa, ki v eni roki drži evangelij, v drugi popotno palico filozofa. S to svojo palico premaga smrt. Evangelij prinaša resnico, katero so popotni filozofi zaman iskali. V tej podobi, ki se je nato dolgo časa ohranila v umetnosti sarkofagov, postane nazorno vidno to, kar so izobraženi in preprosti ljudje našli v Kristusu. Kristus nam pove, kdo je človek v resnici in kaj mora storiti, da bo resnično človek. Kristus nam kaže pot, in ta pot je resnica. On sam je oboje in zato tudi življenje, po katerem se vsi oziramo. Kristus kaže tudi pot onkraj smrti. Samo kdor zmore to, je resnični učitelj življenja.«¹⁶

Upanje se tako kakor vera, ki v Kristusu zre Boga in človeka, nanaša posebno na skrivnost križa. V trenutkih izničenja vsega lepega, resničnega, dobrega, svetega, celo v »smrti Boga«, ki je v Jezusu Kristusu za nas umrl na križu, zmore upanje proti upanju dati razumu hrano za vztrajnost, ob tem ko odpira spomin na pretekle dogodke resničnega, lepega in nakazuje njihovo novo ureničenje v prihodnosti. Marija pod križem je tako žena upanja in vsakemu kristjanu je po deležnosti v življenju Troedinega Boga (še na poseben način tu govorimo o daru Svetega Duha) omogočeno, da v Križanem zre Vstalega, in prav to je tudi osrednja skrivnost pravoslavja, ki je bila blizu Dostojevskemu.

Papež Benedikt XVI. je jasen: »Bog je pravičnost in ustvarja pravičnost. To je naša tolažba in naše upanje. A v svoji pravičnosti je hkrati milost. To vemo s pogledom na križanega in vstalega Kristusa. Oboje - pravičnost in milost - je treba gledati v pravilni notranji povezanosti. Milost ne izbriše pravičnosti. Milost krivice ne naredi za pravico. Milost ni goba, ki vse pobriše proč, tako da na koncu postane vse enako veljavno, kar je kdo na zemlji storil. *Zoper takšen način nebes in milosti je na primer Dostojevski po pravici protestiral v svojih 'Bratih Karamazovih'. Hudodelci na koncu ne sedijo poleg žrtev za mizo večne gostije tako, kakor da se ne bi nič zgodilo.*«¹⁷

Lastna življenjska izkušnja obsodbe na smrt je močno pretresla Dostojevskega in vse njegovo dotedanje mišljenje. V romanu *Idiot* skozi Miškinove besede slišimo njegovo misel o tem: »Mogoče je res kje kakšen človek, ki so mu že prebrali smrtno obsodbo, pa ga pustili, da je trpel smrtno muko, in mu potem rekli: 'Pojdi svojo pot, oproščen si.' Vidite, tak človek bi mogoče lahko vse to povedal. O tem trpljenju in tej grozi je govoril tudi Kristus. Ne, s človekom ni mogoče tako ravnati.«¹⁸ Ta muka, ta groza pa Dostojevskega ni ohromila, marveč je, kakor sam pravi, preobrazila njega in njegov pogled na življenje, svet. Tudi tu je na poseben način srečal Kristusa, srečal ga je v soočenju s smrtjo, z ničem. To tesnobo, muko, vsakršno trpljenje bi lahko imeli za del skrivnosti križa, ki mu je izpostavljen slehernik in v čemer je hkrati za slehernika odprta pot v upanje, novo življenje, veselje v Kristusu. Priča za to je sam Dostojevski, ko o tem govori v pismih svojemu bratu, ki mu jih je pošiljal iz kaznilnice: »Brat! Nisem se vdal malodušju in klonil z duhom. Življenje je povsod življenje, življenje je v nas samih, ne v zunanosti. Ob meni bodo ljudje, in biti človek med ljudmi, to ostati za vse večne čase, ne obupati in kloniti, pa naj bi bila nesreča še tako huda, glej, v tem je življenje, v tem njegovo poslanstvo. To sem spoznal. Ta ideja mi je prišla v meso in kri. Da! Zares! Glava, ki je ustvarjala in živela višje življenje umetnosti, spoznala višje potrebe duha in se nanje privadila, ta glava je z mojega ramena že preč.«¹⁹

Mar se mu ni zgodilo prav tisto korenito spreobrnjenje, ki ga pojasnjuje papež Benedikt XVI. v svojem apostolskem pismu *Porta Fidei (Vrata vere)*: »V skrivnosti Kristusove smrti in njegovega vstajenja je Bog popolnoma razodel odrešujočo ljubezen in kliče ljudi po odpuščanju k spremembi življenja (prim. Apd 5,31). Apostol Pavel pravi, da ta ljubezen vodi človeka v novo življenje: 'S krstom smo bili skupaj z njim pokopani v smrt, da bi tako, kakor je bil Kristus z Očetovim veličastvom obujen od mrtvih, tudi mi zaživel kot novi ljudje' (Rim 6,4). Z vero to novo življenje oblikuje celotno človekovo bivanje ob koreniti novosti vstajenja. Po meri človekove svobodne pripravljenosti se njegove misli in čustva, njegovo mišljenje in vedenje polagoma očiščuje in spreminja na

poti, ki v tem življenju ni nikoli povsem dokončana. 'Vera, ki deluje v ljubezni' (prim. Gal 5, 6), postane novo merilo za mišljenje in delovanje, merilo, ki spreminja vse človekovo življenje (prim. Rim 12,2; Kol 3,9–10; Ef 4,20–29; 2 Kor 5,17).«²⁰

Novo življenje je življenje upanja, kakor na drugem mestu pravi Dostojevski: »Ko se oziram v preteklost, pomislim, koliko časa je šlo v prazno, koliko se ga je izgubilo v zmotah, napakah in praznoti, v neznanju, kako živeti; kako ga nisem znal ceniti, kolikokrat sem grešil zoper svoje srce in duha, tako mi krvavi srce. Življenje je dar, življenje je sreča, sleherna minuta bi bila lahko večna sreča. Si jeunesse savait! (Ko bi mladina vedela!) Zdaj, ko se mi je življenje spremenilo, se prerajam v novo obliko. Brat! Prisegam ti, da ne izgubljam upanja in da bom ohranil svojega duha in srce v čistosti. Prerajam se k boljšemu. V tem je ves moj up, vsa moja tolažba!«²¹

Dostojevski je priča vere in je priča upanja, ob obeh pa je, kakor bomo videli v naslednjem poglavju, tudi priča ljubezni.

Ljubezen

Apostol Pavel pravi, da nam v našem času ostanejo »vera, upanje, ljubezen, to troje. In največja od teh je ljubezen« (1 Kor 13,13). O čem pravzaprav Pavel tu resnično govori? »Intuicija krščanske ljubezni, kot jo posreduje izročilo katoliške teologije, vsebuje štiri prvine: močno pritrđitev drugemu, kenozo – izničenje sebe, dar in vzajemnost – zlitje.«²² Vse te prvine razpirajo različne poglede, ki pa imajo prav vsi srčiko v Jezusu Kristusu, Božjem Sinu, ki se je za nas učlovečil in nam s tem kot ljudem dal neskončno pritrđitev. Za nas se je izničil do križa, še prej pa se do konca podaril pri zadnji večerji, ki jo je obhajal s svojimi učenci in katere spomin obhajamo pri vsaki evharistični daritvi. Še danes pa po izlitju Sv. Duha tudi živi v nas in nam omogoča, da smo eno z Bogom Očetom in drugimi ljudmi. Na podlagi te neskončne Božje ljubezni ima človek svobodo, da nanjo odgovori, se ji ves preda, izroči ter končno v njej zaživi kot novi človek. Vse to pa prav zato, ker »je Bog ljubezen«

(1 Jn 4,16) in nas je prvi ljubil. In po tej ljubezni, s to ljubeznijo in edino v tej ljubezni moremo tudi mi ljubiti brate in sestre.

Ljubezen se veže na vero, v tem ko ta osmišlja gibanje ljubezni, in na upanje, ki ji daje vedno novo moč. Tako vera kot upanje pa najdeta v ljubezni svojo izpolnitev, dovršitev, svojo uresničitev, življenje. Vse to dogajanje, življenje vere, upanja in ljubezni, je navzočnost Božjega življenja v človeku, ki more biti – prežet in uresničen v teh krepostih – priča Boga pred svetom in v njem.

»Spomnimo se najprej na mnogovrstni pomen besede 'ljubezen'. Govorimo o ljubezni do domovine, o ljubezni do poklica, o ljubezni med prijatelji, o ljubezni do dela, o ljubezni med starši in njihovimi otroki, med brati in sestrami ter sorodniki, o ljubezni do bližnjega in o ljubezni do Boga.«²³ Ljubezen torej nosi mnogo pomenov, se razkriva v različnih odnosih in razsežnostih, v katere je človek vpet, vedno pa gre pri ljubezni za podarjanje na tak ali drugačen način. Za iskanje dóbrosti drugega, odkrivanje resnice drugega, potrjevanje življenja. Svoj vrh pa ljubezen dosega, ko se človek popolnoma odpove samemu sebi, celo svojemu življenju, ki ga velikodušno podarja ali podari za drugega. Ljubezen je »potrpežljiva, dobrotljiva je ljubezen, ni nevoščljiva, ljubezen se ne ponaša, se ne napihuje, ni brezobzirna, ne išče svojega, ne da se razdražiti, ne misli hudega. Ne veseli se krivice, veseli pa se resnice. Vse prenaša, vse veruje, vse upa, vse prestane« (1 Kor 13,4–7). Ljubezen pomeni skrb za ohranjanje naravnega in nadnaravnega. Izraža se kot pozornost do drugega in preseganje egoističnih želja, ki ovirajo polnost življenja posameznika in občestva v smislu življenja iz polnosti vere, upanja in ljubezni.

»Krščanstvo je religija ljubezni. In Dostojevski je sprejel krščanstvo predvsem kot religijo ljubezni. V naukih starca Zosima, v religioznih razmišljanjih, ki so raztresena po raznih mestih njegovega dela, je čutiti duha Janezovega krščanstva. Ruski Kristus pri Dostojevskem je pravzaprav predvsem oznanjevalec brezmejne ljubezni.«²⁴ Tako pravi N. Berdjajev o Dostojevskem. Videli smo, kako se je Dostojevski srečeval s Kristusom in kako je ta vstopal v njegovo življenje. Dela Dostojevskega potrjujejo ta srečanja ter nam po koščkih razkrivajo njegovo bogato in razgibano duhovno

življenje. V svojem zadnjem romanu *Bratje Karamazovi* je najjasneje razkril svoj pogled na življenje ljubezni, ki išče svoje mesto v človeku in se naslanja na človekovo svobodo. Ta ljubezen je oseba Jezusa Kristusa, ki slehernega sprašuje in vabi k sobivanju, k življenju. Ob tem povabilu pa Dostojevski razkriva globine človekovega duha in tudi strašne posledice zavrnitve luči, zavrnitve Kristusa. Ob razkrivanju luči hkrati narašča tema, če človek Boga, ki je luč, zavrne. V tem je, kakor že omenjeno, močno zaznati mišljenje evangelista Janeza, ki v pisanju večkrat uporablja simbola luči in teme (prim. Jn 1,1–18). Luč uporablja kot simbol Božje navzočnosti, Božjega prihajanja, njegove svetosti, dóbrosti, lepote. Tema je njeno nasprotje: greh, zlo, odsotnost Boga, pomanjkanje življenja, nelepo, smrt. V teh razsežnostih se giblje misel Dostojevskega in »njegov« človek kot enkrat, kot oseba v svetu, tu-bit, ki je po zastojnem daru lahko po svobodni privolitvi pritegnjena v tam-tu-bit, v Božje življenje.

»V umetniškem delu Dostojevskega pripada ljubezni pomembna vloga. Vendar to ni samostojna vloga. Ljubezen ni vrednota sama po sebi, nima svojega lastnega bistva, je le razodevanje človekove tragične poti, je preizkušanje človeške svobode.«²⁵ Ljubezen v tem pogledu velja za nekaj tragičnega, bolečega in je zgolj nanašajoča se na potovanje in življenje človeškega duha. Tako meni N. Berdjajev o ljubezni Dostojevskega.

Neki zunanji izraz celovitosti ljubezni med moškim in žensko se lahko kaže v zakonski zvezi, o kateri pa pravi Berdjajev glede na Dostojevskega: »A Dostojevski ne pozna te zakonske ljubezni, skrivnosti združitve dveh duš v eno dušo in dveh teles v eno telo. Njegova ljubezen je torej od vsega začetka obsojena na propad.«²⁶ Vendar pa po drugi strani zasije lepo in celovito pojmovanje ljubezni Dostojevskega v razmišljanjih starca Zosima in v liku Aljoše v *Bratih Karamazovih*, semtertjah tudi skozi lik Miškina iz romana *Idiot*.

Ljubezen izven Boga ne more obstajati. »Če obstaja ljubezen do človeka izven Boga, ta ne ve za večno podobo človeka, ker ta obstaja edinole pri Bogu. Takšna ljubezen ni usmerjena k večnemu, neumrljivemu življenju. To je brezosebna, komunistična ljubezen, v kateri se ljudje zlepljajo drug z drugim, da ne bi bilo tako grozno

živeti z izgubo vere v Boga in neumrljivost, tj. v Smisel življenja.«²⁷ Če se življenje na tem svetu konča, je osebi nemogoče odkriti njeno smiselnost, ne more namreč najti svoje uresničitve, h kateri je po svojem bistvu uravnana. Človek pa po osebi Kristusa ne more ponikniti v smrt, kajti v Kristusu je življenje, Bog je, »ki je« (2 Mz 3,14), v njem ni smrti. In Kristus je od mrtvih vstal. »Kajti, če Kristus ni vstal, potem je prazna vaša vera« (1 Kor 15,17).

»Ljubezen obsega celoto človeške eksistence v vseh njenih razsežnostih, tudi v razsežnosti časa. To ne more biti drugače, kajti njena obljuba je usmerjena v dokončnost: ljubezen je usmerjena v večnost. Da, ljubezen je 'ekstaza', toda ne v smislu trenutka pijanosti, ampak ekstaza kot stalna pot, stalni izhod iz vase zaprtega jaza k osvoboditvi jaza, k darovanju sebe in prav k odkritju sebe, še več, k odkritju Boga: 'Kdor bo skušal rešiti svoje življenje, ga bo izgubil; kdor pa ga bo izgubil, ga bo rešil' (Lk 17,33), pravi Jezus – beseda, ki se pri njem v evangelijih ponavlja v več različicah. Jezus opisuje s tem svojo lastno pot, ki vodi preko križa k vstajenju; to je pot pšeničnega zrna, ki pade v zemljo in umre in tako obrodi obilen sad. S temi besedami pa opisuje tudi bistvo ljubezni in človeške eksistence sploh, izhajajoč iz središča svoje lastne daritve in svoje ljubezni, ki se v tem dopolni.«²⁸

Kršćanstvo razpira horizont večnosti in skrivnost poveljanja našega telesa, kar more človeku kot mislečemu bitju podeliti novo misel, pa ne le misel, marveč novo bistvo: predrugačenje biti, predrugačenje življenja, njegovega trpečega in umrljivega telesa v novo stvarnost po Jezusu Kristusu. »V tem času bomo svoj pogled usmerili na Jezusa Kristusa, 'začetnika in dopolnitelja vere' (Heb 12,2). V njem dosežejo svojo izpolnitev vse skrbi in vsa hrepenenja človekovega srca. Veselje ljubezni, odgovor na dramo trpljenja in bolečine, moč za odpuščanje spričo prestane razžalitve in zmaga življenja nasproti praznini smrti – vse to doseže izpolnitev v skrivnosti njegovega učlovečenja, ko z nami deli človeško slabotnost, da bi jo preobrazil z močjo svojega vstajenja.«²⁹

»Prava ljubezen je povezana z neumrljivostjo, prava ljubezen dejansko ni nič drugega kot potrditev neumrljivosti, večnega

življenja. To je središčna misel pri Dostojevskem. Prava ljubezen je povezana z osebo, oseba pa je povezana z neumrljivostjo.«³⁰ Ljubezen je tako tudi pri Dostojevskem vezana na upanje, na vero v neumrljivost, večnost in s tem je tesno vezana na Boga, ki ga Dostojevski prepoznava in priznava v osebi Jezusa Kristusa.

Opombe

- ¹ Sv. Terezija Ávilka, *Pot popolnosti*, Ljubljana–Sora 2000, 26–27.
- ² Sveta Terezija Deteta Jezusa, *Avtobiografski spisi*, Karmel Sora 1997; prim. P. R. Romain Massol A. A., *Poslušnost Svetemu Duhu*, Kartuzija Pleterje 1976, 35.
- ³ Papež Benedikt XVI., okr. *Deus caritas est – Bog je ljubezen*, Družina, Ljubljana 2006, 5.
- ⁴ Papež Benedikt XVI., apostolsko pismo v obliki »motu proprio« *Porta fidei – Vrata vere*, Družina, Ljubljana 2012, 5.
- ⁵ Henri de Lubac, *Drama ateističnega humanizma*, Mohorjeva družba, Celje 2001, 219.
- ⁶ Papež Benedikt XVI., okr. *Spe salvi – Rešeni v upanju*, Družina, Ljubljana 2008, 17.
- ⁷ Henri de Lubac, *Drama ateističnega humanizma*, 213.
- ⁸ N. d., 214.
- ⁹ Tomaž Akvinski, *Izbrani filozofski spisi*, Družina, Ljubljana 1999, 599–600.
- ¹⁰ Søren Kierkegaard, *Strah in trepet*, Društvo Apokalipsa, Ljubljana 2005, 73.
- ¹¹ Papež Benedikt XVI., okr. *Spe salvi*, 25–26. Prim. sv. Janez Pavel II., okr. *Fides et ratio – Vera in razum*, Družina, Ljubljana 1999.
- ¹² Prim. Prvi vatikanski koncil, dogmatična konstitucija o katoliški veri *Dei Filius*, 3. pogl. DS 3008–3009; Strle 31–32; Drugi vatikanski koncil, dogmatična konstitucija o božjem razodetju *Dei Verbum*, BR 5.
- ¹³ Henri de Lubac, *Drama ateističnega humanizma*, 261.
- ¹⁴ N. d., 210.
- ¹⁵ Marjan Turnšek, *To troje. Vera, upanje, ljubezen*, Slomškova založba, Maribor 2005, 35–36.
- ¹⁶ Papež Benedikt XVI., okr. *Spe salvi*, 10–11.
- ¹⁷ Papež Benedikt XVI., okr. *Spe salvi*, 44.
- ¹⁸ Fjodor M. Dostojevski, *Idiot*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1979, 28.
- ¹⁹ Fjodor M. Dostojevski, *Nova beseda*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1989, 193.
- ²⁰ Benedikt XVI., *Porta fidei*, 9.
- ²¹ Fjodor M. Dostojevski, *Nova beseda*, 195.
- ²² Marjan Turnšek, *To troje*, 66.
- ²³ Papež Benedikt XVI., okr. *Deus caritas est*, 9.

²⁴ Nikolaj Berdjajev, *Svetovni nazor Dostojevskega*, Mohorjeva družba, Celje 2011, 120–121.

²⁵ N. d., 108.

²⁶ N. d., 115.

²⁷ N. d., 123.

²⁸ Papež Benedikt XVI., okr. *Deus caritas est*, 14–15.

²⁹ Benedikt XVI., *Porta fidei*, 15.

³⁰ Nikolaj Berdjajev, *Svetovni nazor Dostojevskega*, 123.